

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

УДК 343.15

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.1.12>

ДО ПИТАННЯ РОЗСУДУ СУДДІ ПІД ЧАС ПРИТЯГНЕННЯ ОБВИНУВАЧЕНОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Аркуша Лариса Ігорівна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

Волошина Владлена Костянтинівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

Сидорчук Владислав Васильович,

доктор філософії,
асистент кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті на підставі оцінного розсуду, який застосовується під час притягнення особи до кримінальної відповідальності, розглядаються обставини, визначені судом, які будуть пом'якшувати покарання. Наголошено, що при цьому суду необхідно не просто їх ідентифікувати з матеріалів кримінального провадження відповідно до кримінального законодавства, а провести оцінку окремих обставин кримінального провадження та надати їх обґрунтування. Для більш повного й об'єктивного дослідження оцінного розсуду суду в контексті притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності було проаналізовано вироби суду. Під час аналізу судової практики виокремлено види обставин, які були визнані судами як пом'якшувальні покарання, а саме: обставини, пов'язані з частиною 1 статті 66 КК; обставини, пов'язані із сучасною суспільно-політичною ситуацією в Україні; обставини, пов'язані з віком обвинуваченого; обставини, пов'язані з діями обвинуваченого, які свідчать про визнання ним вини; обставини, пов'язані з наявністю соціальних обов'язків обвинуваченого щодо утримання окремих осіб; обставини, пов'язані з особливостями складу вчиненого кримінального провадження, що свідчить про низьку суспільну небезпеку обвинуваченого; обставини, пов'язані з обставинами, що характеризують зв'язок обвинуваченого зі злочинним середовищем; обставини, пов'язані із суспільною характеристикою особи, яку обвинувачували у вчиненні кримінального правопорушення; обставини, пов'язані з особливостями стану здоров'я обвинуваченого; обставини, пов'язані з оцінкою судом причин та умов вчинення кримінального правопорушення; обставини, пов'язані з окремими соціальними особливостями обвинуваченого або іншими обставинами. Зроблено висновок, що попри оцінний вид розсуду судді при оцінці пом'якшувальних обставин, у контексті частини

2 статті 66 КК суддя спирається на ті обставини, про які заявляють сторони кримінального провадження в процесі судового провадження й обов'язково підтверджують їх відповідними доказами. До того ж суд має детально їх досліджувати, оцінюючи те, наскільки вони впливали на протиправну поведінку особи або ж свідчать про відносно низьку суспільну небезпеку обвинуваченого для уникнення можливої формалізації їх застосування.

Ключові слова: розсуд, оцінний розсуд, суддя, обвинувачений, кримінальна відповідальність, покарання, пом'якшувальні обставини.

Arkusha Larysa, Voloshyna Vladlena, Sydorchyk Vladyslav. To the question of the judge's discretion in bringing the accused to criminal responsibility

Based on the evaluative discretion used when bringing a person to criminal liability, the article examines the circumstances established by the court which mitigate the punishment. The author emphasises that in doing so, the court should not only establish them from the criminal proceedings in accordance with the criminal law, but also assess certain circumstances of the criminal proceedings and provide their justification. For a more complete and objective study of the court's evaluative discretion in the context of bringing the accused to criminal liability, the author analyses court verdicts. The relevant circumstances were grouped into different types, and some of them, which had different lexical meanings for a particular circumstance, were unified for more convenient and rational use. In the course of analysing the case law, the author identifies the following types of circumstances which were recognised by the courts as mitigating circumstances: circumstances related to part 1 of Art. 66 of the CCU; circumstances related to the current socio-political situation in Ukraine; circumstances related to the age of the accused; circumstances related to the actions of the accused which indicate that he/she has admitted his/her guilt; circumstances related to the accused's social obligations to support certain persons; circumstances related to the peculiarities of criminal proceedings which indicate that the accused is a low social danger; circumstances related to the circumstances which characterise the personality of the accused. The author concludes that despite the evaluative nature of the judge's discretion in assessing mitigating circumstances, in the context of Part 2 of Article 66 of the CC, the judge relies on the circumstances presented by the parties to criminal proceedings during the trial and must confirm them with relevant evidence. At the same time, the court should examine them in detail, assess how much they influenced the unlawful behaviour of the person or indicate a relatively low social danger of the accused, in order to avoid possible formalisation of their application.

Key words: discretion, evaluative discretion, judge, accused, criminal liability, punishment, mitigating circumstances.

Розсуд у кримінальному процесі не втрачає своєї актуальності, оскільки кримінальне процесуальне законодавство не може внормувати всі можливі кримінальні процесуальні відносини та наділяє окремих суб'єктів кримінального провадження компетенцією ухвалювати кримінальні процесуальні рішення на підставі внутрішнього переконання, яким часто не задоволені окремі учасники кримінального провадження. Особливе місце займає розсуд суду під час ухвалення ним обвинувального вироку, з набранням законної сили якого пов'язане притягнення особи до кримінальної відповідальності [3], оскільки саме він є квінтесенцією всього кримінального провадження та ставить крапку в запеклій боротьбі сторін кримінального провадження в поданні доказів та обґрунтуванні недопустимості доказів, поданих їх опонентами.

Одним із найскладніших видів розсуду, який використовують, зокрема, під час винесення вироку є оцінний. Він, зі свого боку, визначається як «ті випадки, за яких суб'єкт розсуду повинен вибрати найбільш ефективний спосіб реалізації владних повноважень з урахуванням оцінних понять, які передбачені в кримінальному процесуальному законодавстві. Особливості імплементації такого розсуду насамперед пов'язані з конкретним оцінним поняттям, яке необхідно застосувати суб'єкту владних повноважень» [4, с. 65].

Доцільним прикладом оцінного розсуду, який застосовується під час притягнення особи до кримінальної відповідальності, є визначення судом, обставин, що пом'якшуватимуть покарання. Водночас суду необхідно не просто їх ідентифікувати з матеріалів кримінального прова-

дження відповідно до положень частини 1 статті 66 КК, а провести оцінку окремих обставин кримінального провадження й обґрунтування того, що вони цілком відповідають положенню частини 2 статті 66 КК: «при призначенні покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в частині першій цієї статті» [2]. Також відповідні обставини в контексті кримінального провадження обов'язково мають свідчити про низьку суспільну небезпеку особи, що вчинила суспільно-небезпечне діяння. Тобто суддя має, окрім формальної оцінки доводів сторін щодо пом'якшувальних обставин, оцінити їх саме в контексті всіх обставин, доведених до кримінального провадження.

Для більш повного й об'єктивного дослідження оцінного розсуду суду в контексті притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності ми проаналізували вироки, винесені вітчизняними судами за 2023 рік, у загальній кількості 510, у яких судді посилалися на ч. 2 статті 66 КК, зазначаючи про обставини, що пом'якшують покарання.

Більшість вироків, яку ми досліджували, містила не просто значну кількість обставин, що пом'якшують покарання, а й часто різні лексичні формулювання однієї обставини. Унаслідок чого для оптимізації нашого дослідження ухвалено рішення згрупувати відповідні обставини за різними видами, а окремі з них, які мали різне лексичне значення певної обставини, уніфікувати для більш зручного й раціонального використання.

Так, **перша група обставин, що пом'якшують покарання**, які ми виокремили, пов'язані з частиною 1 статті 66 КК. Тобто суди у своїх рішеннях, посиляючись на положення частини 2 статті 66 КК, а саме на можливість визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в частині 1 статті 66 КК, вказували саме ті обставини, що закріплені в частині 1 зазначеної статті. Загальна кількість їх використання становить 89, з яких необхідно виокремити такі види:

– було відшкодовано шкоду, завдану внаслідок вчинення кримінального правопорушення (відшкодував завдану шкоду, зокрема добровільно; наполегливо просив

представника потерпілого отримати гроші для потерпілої; просив надати достовірні дані потерпілої особи для здійснення переказу грошей; вжив заходів щодо відшкодування шкоди) – 30 випадків застосування;

– активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення (зокрема, дії, які свідчать про надання предмета злочину, – самостійно видав працівникам поліції кастет) – 25 випадків застосування;

– щире каяття (щиро засуджує свої дії) – 22 випадки застосування;

– скрутне матеріальне становище, що склалося в сім'ї обвинуваченого (збіг тяжких сімейних обставин у формі зміни місця проживання; тимчасове припинення трудової діяльності за основним місцем роботи; переїзд на нове місце проживання через воєнний стан як внутрішньо переміщеної особи; складні соціальні умови його виховання та проживання в умовах багатодітної неблагополучної неповної (без батька) сім'ї; внутрішньо переміщена особа; вплив на ухвалення рішення про вчинення злочину тяжкої хвороби батька) – 12 випадків застосування.

Друга група обставин, що пом'якшують покарання, пов'язані із сучасною суспільно-політичною ситуацією: військовою агресією щодо України, а також обставинами, які є похідними від неї. Загальна їх кількість становить 105, з яких можна виокремити такі види:

– участь обвинуваченого у відсічі збройної агресії російської федерації (перебування в складі збройних формувань) – 65 випадків застосування;

– надання грошової допомоги ЗСУ (надав одноразову або передав автомобіль як благодійну допомогу; регулярні донації крові та її компонентів на потреби військовослужбовців ЗСУ) – 15 випадків застосування;

– ініціювання питання про перерахування суми застави на потреби ЗСУ – 9 випадків застосування;

– ветеран війни або учасник бойових дій – 9 випадків застосування;

– волонтерська допомога або волонтерська діяльність – 7 випадків застосування.

Третя група обставин, що пом'якшують покарання, які ми виокремили, стосуються віку обвинуваченого.

Загалом у досліджених нами вироках 52 рази застосовано відповідні обставини. Серед їх типових видів необхідно виокремити такі:

- молодий вік обвинуваченого (неповнолітня особа, відсутність життєвого досвіду) – 35 випадків застосування;

- вчинення кримінального правопорушення особою похилого віку – 15 випадків застосування;

- середній вік – 1 випадок застосування;

- вік – 1 випадок застосування.

Четверта група обставин, що пом'якшують покарання, пов'язана з діями особи, які свідчать про визнання нею вини, що в загальному застосовувалося 242 рази. Серед відповідних дій можна виокремити такі види відповідних обставин:

- повне визнання обвинуваченим своєї вини в скоєному кримінальному правопорушенні (або просто визнання вини, зокрема тієї, яка виразилася в поданні відповідної заяви прокурору та потягла за собою розгляд обвинувального акта в спрощеному провадженні) – 216 випадків застосування;

- у судовому засіданні обвинувачений перепросив у потерпілого за вчинене або публічно вибачився – 8 випадків застосування;

- співпраця у викритті кримінального правопорушення – 4 випадки застосування;

- активне сприяння встановленню істини в суді – 3 випадки застосування;

- самостійне припинення вчинення кримінального правопорушення та прибуття до правоохоронних органів або усунення наслідків суспільно небезпечного діяння – 3 випадки застосування;

- сумлінно дотримувався процесуальної поведінки – 2 випадки застосування;

- викрив іншого фігуранта вчинення злочину – 2 випадки застосування;

- добровільно звернувся з питань укладення угоди про визнання винуватості – 1 випадок застосування;

- обвинувачений став викривачем – 1 випадок застосування;

- правослухняна поведінка після вчинення кримінальних правопорушень – 1 випадок застосування;

- поведінка обвинуваченого з дня вчинення кримінальних правопорушень до ухвалення судового рішення дає підстави дійти висновку про позитивні зміни морально-психологічного стану та ставлення до загальноприйнятих норм і правил поведінки в суспільстві – 1 випадок застосування;

П'ята група обставин, що пом'якшують покарання, пов'язана з наявністю соціальних обов'язків щодо утримання окремих осіб обвинуваченим, загальна кількість відповідних обставин становить 94. Серед яких можна виокремити такі види обставин:

- наявність на утриманні малолітніх дітей (зокрема, новонародженого немовляти) – 35 випадків застосування;

- наявність на утриманні обвинуваченого неповнолітньої дитини (дітей) – 30 випадків застосування;

- безпосередньо здійснює догляд за особами, що потребують стороннього догляду (самостійно доглядає за матір'ю, яка є особою похилого віку або має інвалідність; утримання пристарілої матері; утримання непрацездатної матері; утримання дружини з інвалідністю III ступеня; утримання вагітної дружини; утримання обвинуваченим особи з інвалідністю або хворої дружини; догляд за бабусею похилого віку або за дядьком; догляд за особами з інвалідністю) – 24 випадки застосування;

- наявність в обвинуваченого осіб, яким необхідний додатковий догляд (хворого батька, який потребує догляду; батька з інвалідністю 3-ї групи) – 2 випадки застосування;

- повнолітні діти, які навчаються й перебувають на утриманні обвинуваченого – 2 випадки застосування;

- наявність на утриманні дитини-інваліда та дитини, над якою здійснюється опіка – 1 випадок застосування;

Шоста група обставин, що пом'якшують покарання, пов'язана з особливостями складу вчиненого кримінального провадження, що свідчить про низьку суспільну небезпеку обвинуваченого, загальна кількість становить 54. Серед них необхідно виокремити такі види:

- дії обвинуваченого не спричинили тяжких наслідків (відсутність матеріаль-

ної шкоди від кримінального правопорушення; незначний (мізерний) розмір заподіяної шкоди; майно, яке було предметом злочинного посягання, було вилучено та повернуто у володіння власника) – 23 випадки застосування;

– відсутність претензій зі сторони потерпілого, зокрема, морального чи матеріального характеру – 19 випадків застосування;

– діяння хоч і протиправне, але оцінюється як малозначне (відсутність кримінальної рішучості в діях обвинуваченого) – 8 випадків застосування;

– потерпіла сторона відсутня – 3 випадки застосування;

– спосіб вчинення злочину, а саме вчинення злочину без залучення чи примушування малолітніх і неповнолітніх дітей – 1 випадок застосування.

Сьома група обставин, що пом'якшують покарання, пов'язана з обставинами, що характеризують зв'язок обвинуваченого зі злочинним середовищем, загальна кількість яких становить 84. Серед яких необхідно виокремити такі види:

– вчинення обвинуваченою кримінального правопорушення вперше (обвинувачений у минулому не притягався до кримінальної відповідальності) – 55 випадків застосування;

– обвинувачений не судимий або наявна погашена судимість – 29 випадків застосування;

Восьма група обставин, що пом'якшують покарання, пов'язана із суспільною характеристикою особи, яких обвинувачували у вчиненні кримінального правопорушення; загалом застосовано 47 разів відповідні обставини, серед яких необхідно виокремити такі види:

– позитивна характеристика з місця проживання, роботи, несення служби (інколи вказувалася задовільна характеристика або ж відсутність щодо обвинуваченого негативних характеризувальних даних) – 46 випадків застосування;

– бездоганна служба та нагородження його під час роботи відомчою заохочувальною відзнакою – 1 випадок застосування.

Дев'ята група обставин, що пом'якшують покарання, пов'язана

з особливостями стану здоров'я обвинуваченого. Загалом їх застосовували в 51 вирокі. Серед типових їх видів можна виокремити такі:

– наявність хвороб або інвалідності – 33 випадки застосування;

– обвинувачений на обліку в лікаря-нарколога, психіатра не перебуває – 18 випадків застосування;

Десята група обставин, що пом'якшують покарання, пов'язана з оцінкою судом причин та умов вчинення кримінального правопорушення, які загалом використовували 10 разів і серед яких можна виокремити такі види:

– вчинення злочину внаслідок неправомірної поведінки потерпілого (тривалі конфліктні ситуації з потерпілим, віктимна поведінка потерпілого, вчинення кримінального правопорушення внаслідок дій потерпілого, які принижували честь та гідність підсудної) – 6 випадків застосування;

– багаторічні глибокі релігійні переконання – 2 випадки застосування;

– вчинення кримінального правопорушення сталося під впливом погроз – 1 випадок застосування;

– вчинення злочину особою, що зростала в умовах домашнього насильства – 1 випадок застосування;

Одинадцята група обставин, що пом'якшують покарання, пов'язана з окремими соціальними особливостями обвинуваченого або іншими обставинами. Їх загальна кількість становить 12, серед них можна виокремити такі види:

– представник потерпілого, потерпілий просить суд не карати суворо обвинуваченого – 3 випадки застосування;

– міцні соціальні зв'язки – 2 випадки застосування;

– наявність постійної роботи – 2 випадки застосування;

– звернувся для лікування від наркотичної залежності – 1 випадок застосування;

– має спеціалізацію (вміє робити масаж) – 1 випадок застосування;

– має постійне місце проживання – 1 випадок застосування;

– навчається в будівельному ліцеї – 1 випадок застосування;

– тривалий час законослухняної поведінки обвинуваченого (вчиненими кримінальними правопорушення, за попередній

особа вже була засуджена) – 1 випадок застосування.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що попри оцінний вид розсуду судді при оцінці пом'якшувальних обставин, у контексті частини 2 статті 66 КК суддя спирається на ті обставини, про які заявляють сторони кримінального провадження в процесі судового провадження й обов'язково підтверджують їх відповідними доказами. Водночас суд має детально їх досліджувати, оцінюючи те, наскільки вони впливали на протиправну поведінку особи або ж свідчать про відносно низьку суспільну небезпеку обвинуваченого для уникнення можливої формалізації їх застосування. Так, є випадки, коли обставини, які зазвичай визнають пом'якшувальними, окремі судді такими не визнають: «суд не вбачає підстав для визнання обставиною, що пом'якшує покарання, в порядку ч. 2 ст.66 КК України, наявність у обвинуваченого трьох неповнолітніх дітей, на чому наголошував захисник, оскільки вказаний факт жодним чином не відображається на протиправних діях обвинуваченого та не впливає на них» [1].

Що ж стосується обставин, які були визнані судами як такі, що пом'якшують покарання, у контексті частини 2 статті 66 КК, то ми виокремили такі види:

– обставини, пов'язані з частиною 1 статті 66 КК;

– обставини, пов'язані із сучасною суспільно-політичною ситуацією в Україні;

– обставини, пов'язані з віком обвинуваченого;

– обставини, пов'язані з діями обвинуваченого, які свідчать про визнання ним вини;

– обставини, пов'язані з наявністю соціальних обов'язків обвинуваченого щодо утримання окремих осіб;

– обставини, пов'язані з особливостями складу вчиненого кримінального провадження, яка свідчить про низьку суспільну небезпеку обвинуваченого;

– обставини, пов'язані з обставинами, що характеризують зв'язок обвинуваченого зі злочинним середовищем;

– обставини, пов'язані із суспільною характеристикою особи, яку обвинувачували у вчиненні кримінального правопорушення;

– обставини, пов'язані з особливостями стану здоров'я обвинуваченого;

– обставини, пов'язані з оцінкою судом причин та умов вчинення кримінального правопорушення;

– обставини, пов'язані з окремими соціальними особливостями обвинуваченого або іншими обставинами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вирок Болградського районного суду Одеської області від 27 лютого 2023 року, судова справа № 497/1843/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109231694>
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2000 року, № 2341III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234114#n89>
3. Рішення конституційного суду України від 27 жовтня 1999 року, справа № 9-пр/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99#Text>
4. Торбас О. О. Розсуд у кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юр. наук : 12.00.09. Одеса, 2021. 478 с.